

TÜRKİYE’DE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ

Giriş

Son yıllarda çok sık kullandığımız bir ifade var: “Normalleşen Türkiye”. Bu, hukukun üstün tutulduğu, kuvvetler ayrılığının ilkeleştiği, siyasetin itibar kazanarak milletin egemenliğinin temsilciler eliyle kullanıldığı, vesayetçi zihniyetin ortadan kalktığı, velhasıl kısaca demokratik ilke ve değerlerin anlam bulduğu açık şeffaf bir Türkiye demek idi.

Türkiye bugün askeri bürokrasinin görev alanına çekilmesinden, siyaseti ilgilendiren konularda görüş serdetmemesinden gayet memnun gözükmektedir. Bu anlayışın yeşermesinde yakın dönemde yaşadığımız gelişmeler sonuç gibi gözükse de, geçmişte yaşananları tecrübe etmiş olanlar ya da süreç içerisinde mevcut iktidarları devirmek için yapılmış planları görenler için bir soru işareti her zaman zihinleri rahatsız etmektedir. Çünkü Türkiye’de ordu-siyaset ilişkilerini incelemeye başladığımızda çok girift bir kulvarda gezindiğimizi görürüz. Burada, Türkiye’nin her zamanki gibi kendine has bazı özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. İçinde yaşadığımız Avrupa coğrafyasında, ordusu bulunmayan ya da çok az sayıda asker barındıran Avrupa ülkelerinin yanı sıra, insan kaynağı açısından bu coğrafyanın en güçlü ordularından birine sahip Türkiye’nin tarihinin Avrupa ile benzerlikler arz etmediği ortadadır. Buna binaen ordu-siyaset ilişkileri incelenirken Türkiye’nin tarihi tecrübeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada ise amacımız, ordu-siyaset ilişkilerinin tarihi seyri ve bu seyrin analizlerini yaparken, referans olarak kendimize ‘modern demokratik devlet/ yönetim’ anlayışını alarak eleştirilerimizin yapıldığı ve amacımızı, bu teori üzerine oturtmaya çalıştığımız dikkate alınmalıdır. Yine ordu-siyaset ilişkilerinde kendini en belirgin gösterdiği alan olan darbe ve muhtıralar da bu yazının konusunu teşkil etmektedir.

‘Ordu Millet’ Miti

Eski Türk kavimlerinin ‘savaşçı’ bir yapıya sahip oldukları bilinmektedir. Bunu yerleşik hayata geçmemeleri ve devamlı yurt değiştirmeleri ve bu yurt değişimlerinde oralarda mesken bulunanlarla savaş halinde olmaları dolayısı ile anlamamız mümkündür. Kıyı boyundan gelen Osman oğulları için de aynı gerçek devam etmiştir. Yediden yetmişe herkesin bir hazır asker olduğu bir durum söz konusu olmuştur. Türklerin İslamiyet ile tanışmalarından sonra da barış ve esenlik dini olan İslam’ın kendi literatüründe bulunan ‘cihat’ kavramı ile bu yöndeki güdücü etkisini devam ettirmiştir. Osmanlı imparatorluğu tarihinde bunun net örneklerini görmek mümkündür. Sonuçta tarihsel olarak, ordu, Türkler için her zaman önemli bir kurum olmuştur. Gerek Osmanlı imparatorluğu döneminde gerekse imparatorluk öncesi kurulan diğer Türk devletlerinde, ‘askerlik müessesesi, ya büyük bürokrasiyi bizzat teşkil etmiştir, ya da bürokrasinin hakim unsuru olmuştur, ya da sivil sevk ve idareye bir miktar tesir eden bir unsur olmuştur.’¹ Bu tarihi süreç göz önüne alınıp bu durumun bir ‘mit’ haline getirildiğini görüyoruz. Türk milliyetçiliğinin temelinde ‘ordu-millet’ miti yatar. Bu mite göre Türklerin tarihsel olarak en belirleyici özelliği iyi asker olmaları ve kendilerini orduyla özdeşleştirmeleridir. Tarih ders kitaplarında geçen şu cümleler meramımızı anlatmak için ve ordunun millettten hiçbir zaman ayrılması bir yana askerlik ruhunu taşıdığını devamlı süratte empoze etmiştir. Bu da bu kurumun tabulaştırılması için ideal bir yöntemdir. ‘Türk en iyi askerdir... Türk milleti, askerlik ruhu en mütekamil olan millettir. İnsanlığın ilk gününden beri bütün ana medeniyetlere ata olan Türk ırkında bu ruhun en mütekamil derecede bulunması tabiidir...’²

İlk defa profesyonel anlamda orduyu yeniçeriler teşkilatında görüyoruz. Osmanlı devleti asker ihtiyacını bu teşkilat sayesinde karşılamış ve uzmanlaşmıştır. Kanuni’nin atının üzengisini düzeltmek isteyen askeri kırbaçlaması olayı ile kuvvetlerin ilişkilerini birbirinden ayırma çabasına rağmen, yeniçeri ocağı zamanla iktidar ilişkilerinde ve hatta devlet bürokratlarının değiştirilmesinde etkin rol oynamışlardır. Osmanlı devletinin temel sorunlarından birisini oluşturan Yeniçeriler, kimi zaman çıkar ilişkilerinde –iki sadrazam

¹ ÖRS, Birsen, *Geç Modernleşen Ülkelerde Ordunun Rolü: Türkiye Örneği*, Yeni Türkiye, Eylül-Aralık 1998, yıl: 4 sayı: 23-24, s. 1219

² BORA, Tanıl, *Ordu ve Milliyetçilik*, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002, s. 61

arasında- kullanılmış, çoğunda kendi çıkarları doğrultusunda rahatsızlıklarını sert ifadelerle, padişah boğdurmaya³ kadar götürmüşlerdir. Uzun dönem Yeniçeriler korkusuyla hareketlerini düzenlemek zorunda kalan padişahlar, sarayın gücünü toparlayamadıkları ve gösteremedikleri için, yeniçerileri askerlik hizmeti dışında da ülke meselelerinde söz sahibi yapmıştır. Siyasi tarihimize ‘kazan kaldırma’ olarak giren tabir, bugün dahi – kelimeler değişse de – sıklıkla kullandığımız bir ifade şekli olmuş ve bize yeniçerilerden miras kalmıştır.

Modern Teorik Yaklaşımlar

Modern devletlerin doğuşu ile modern toplumun gereklerinden olan modern asker uygulamaları Osmanlı toplumunu da etkilemiş, istilahlar öncelikle ordu üzerinde yapılmış, bu amaca yönelik olarak askeri mektepler açılmıştır. Çok uzak olmayan bir dönemde kaldırılan yeniçeri ocağının etkilerinin askeri sınıf üzerinden atılması mümkün görünmemektedir. Modern devlet uygulamasında da Askeri Devlet profili çizen Osmanlı’da yöneticilik ile askerlik iç içe geçmiş görevlerdi ve ordunun gayet açık bir şekilde siyasi ve idari rolü vardı. Asker ve sivil bürokrasinin çoğu kez ulemaya karşı işbirliği yoluna gitmeleri padişah ve siyasal iktidar üzerinde müessir olmuş ve gelişmeleri belirlemiştir.⁴ Çoğunluğunu askeri sınıf mensuplarının oluşturduğu bir hareketle padişaha II. Meşrutiyet ilan ettirilmiş ve kısa zamanda yönetimi ele geçirmişlerdir. Osmanlı tarihinde birçok askeri ayaklanma yaşanmış olmakla beraber, 1908 devrimi öncekilere oranla çok daha güçlü ve en önemlisi ideolojik kökenli idi. Böylece, daha önce Osmanlı yönetim mekanizmasında yapısal bir önemi olan askerler ilk defa ideolojik bir önem kazanmaya başlayarak, ağırlıklarını farklı bir açıdan sürdürmeyi başarmışlardır.⁵ Mamafih, Osmanlı devleti için en zor zaman diyebileceğimiz Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarında askeri bürokrasinin etkin olduğu ve hem askerlik hizmetiyle hem de idarecilik yönleriyle bu çemberden başarıyla çıktıkları söylenebilir.

Esas itibariyle konumuz olan modern demokrasilerde ordu-siyaset ilişkileri ve modern demokrasi ilkelerini kurmaya adanmış ya da halkın yönetimi demek olan Cumhuriyeti benimsemiş olan bir ülkenin, Cumhuriyeti kendine mesele edinmesiyle daha çok bu ilişkileri

³ KISAKÜREK, F., Necip, *Yeniçeri*, Özbahar yayınları, İstanbul 1970, s. 111

⁴ DURSUN, Davut, *Demokratikleşemeyen Türkiye*, İşaret yayınları, İstanbul 1999, s. 61

⁵ ÖRS, a.g.e., s. 1220

gözden geçireceği muhakkaktır. Nitekim bu ikili ilişkide daha çok üzerinde durulan da Cumhuriyet dönemi olması, bunun demokrasi terazisinde tartılması sonucudur. Monarşilerde ya da otoriter yönetimlerde bu konunun analiz edilmesi abesle iştigaldir.

Modern dönemde ordu-siyaset ilişkilerinde çeşitli tipolojilerden bahsedilebilir. Burada ordu-siyaset ilişkilerinin de belirli nüansları olduğunu görüyoruz. Bu yaklaşımlardan Liberal-Demokratik modelin arzulanan model olduğu ve verimliliğin en iyi şekilde bu sayede sağlandığı görülür. Burada üç modelden bahsedebiliriz.

- a) Geleneksel-Aristokratik Model: Sivil ve askeri güçlerin aynı aristokratik sınıf tarafından paylaşılması durumu
- b) Liberal-Demokratik Model: Ordu, sivil iktidardan ayrı ve ona tabidir; kendi mesleki alanlarında bile kendi başlarına politika yapamazlar. Sivil yönetimin politikası onaylanmasa dahi otoritesi kabul edilir. Sivil iktidarlar da savunma ve güvenlik alanlarında ordunun ihtiyaç ve önerilerini dikkate alırlar.
- c) Totaliter-Nüfuz edici Model: Silahlı kuvvetler tamamen iktidar partisine tabidir. Askerlerin iktidar partisinden farklı düşünmeleri söz konusu değildir.⁶

Türkiye’nin bu modellerin hangisine girdiği tartışılabilirse de, zaman zaman her üçünü de konjonktürel olarak yaşadığı söylenebilir. Yine de, meselenin daha açık anlaşılabilmesi için, ordu-siyaset ilişkileri babında olan bu tipolojilerin yanı sıra Askeri yönetim türlerinden de bahsetmek gerekmektedir. “Askeri yönetim, en üst siyasi kararların sadece veya büyük ölçüde silahlı kuvvetler mensupları tarafından alındığı bir durum değildir. Mamafih bir yönetimi ‘askeri’ olarak nitelendirmek için her zaman teknik idarenin doğrudan doğruya askerlerin elinde olması gerekmez. Askerler pekala, kamu kurumlarının özerkliğini görünüşte muhafaza ederek ulusal siyaseti belirleyebilir ve bu siyaseti ‘kamu idaresi’ aracılığıyla yürütebilirler:

- a) Denetimli Demokrasiler: darbe veya müdahaleden sonra iktidar sivil yönetime devredilse bile, silahlı kuvvetler genellikle sahne arkasındaki asıl etkin güç olarak kalır.
- b) Kapsayıcı Rejimler: Askeri yönetim yaygın bir halk desteği yaratmağa ve konumunu bu yolla sürdürmeğe çalışır.

⁶ KOÇAK, Levent, *Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Müdahaleler*, Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi, Der: Davut DURSUN, Şehir yayınları, İstanbul 2001, s. 136

c) Dışlayıcı Rejimler: Askeri yönetimin siyasete halk katılımını kısıtlamaya çalışmasıdır.⁷

Hem yukarıda saydığımız modeller hem de bu askeri yönetim biçimleri bağlamında Türkiye’nin durumunun zihnimizde çok net olmayacağı açıktır. 28 Şubat sürecini a maddesine uygun görebilir, c maddesini de 12 Eylül için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Fakat meselenin vuzuha kavuşturulmasında yeterli görünmemektedir. İdeal olanın Demokratik rejimlerde orduların, siyasal ve toplumsal olarak dilsiz olmalarıdır.⁸ Cumhuriyetin ilanından itibaren tek parti yönetimi sürecinde, özellikle 27 Mayıs askeri darbesiyle yeni bir şekil alan ordu-siyaset ilişkileri ve 1971, 1980 ve 28 Şubat süreçleri ile devam eden düzenlemeler ve bu sert müdahaleler ayrıca ele alınmaya muhtaçtır.

İlk Meclisten 27 Mayıs’a Giden Yol...

İlk mecliste M. Kemal Atatürk’ün yapmış olduğu konuşma, Erkan-ı Harbiye reisinin görevlerini/sorumluluklarını belirtir ve Cumhuriyet döneminde izlerini devamlı görebileceğimiz bir anlayışın yerleşmesine olanak tanır. “Erkan-ı Harbiye Reisi olan zatın vazifei asliyesi yalnız vaziyatı askeriyeği tetkik değil, tefekkürle iştigal etmesidir...” (Genelkurmay Başkanı olan kişinin asıl görevi yalnız askeri durumu incelemek değil, aynı zamanda düşünce üretmektir...). Silahlı kuvvetler sadece askeri işlerle değil, iç ve dış siyasetle doğrudan ilgili olması gereken, dolayısıyla siyasi karar verilme ve alınma safhasında ve yapılarında bulunması gereken bir kurumdur.”⁹ Bu sözlerin anlatmak istediği gayet açıktır. Gerçi her ne kadar Cumhuriyet dönemi öncesine tekabül ettiği söylene ve geleneksel anlayışı sergilediği düşünülse de, yaygın olarak dile getirilen ve Atatürk’e atfedilen ‘eğer siyaset yapacak iseniz, üniformanızı çıkarın’ sözünün geçerliliği olmadığı yaşanan gelişmeler ile de görülmüştür. İki görevin bir kişide mündemiç olamayacağının kararlaştırılmasından sonra ordu mensuplarının iki görevden birini tercih durumunda bırakılması, Ali Fuat ve Kazım Karabekir’in ordudan istifaları üzerine Atatürk’ün diğer komutanlara da mebusluktan istifa etmelerini önermesidir. Atatürk orduda muhalefetin güçlenebileceği ihtimalini nazar-ı dikkate alarak mebusluktan ayrılmalarını teklif etmiş, Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar

⁷ ERDOĞAN, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 331-332

⁸ İNSEL, Ahmet, *TSK’nın Konumunu Değerlendirmek*, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002, s. 19

⁹ BAYRAMOĞLU, Ali, *Asker ve Siyaset*, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002, s. 28

Paşa ve Üçüncü Ordu Komutanı Cevat Paşa önce direnmişler, mebusluktan istifa önerisini kabul etmedikleri için de komutanlıktan azledilmişlerdir.¹⁰

İttihat ve Terakki döneminden itibaren askeri bürokrasi ile idare edilen ülke, I. Meclis ile en demokratik ve farklılıkları en çok belirgin olduğu bir ara dönem olarak gözükmiştir. Daha sonraları bastırılan muhalif duygular ile bu yapı bozulmuş ve meclis içersinde ‘orman gibi kalkan eller’ tabirini yerleştiren neticeler olmuştur. Bu dönemde meclis aritmetiğinin yüksek oranda asker üyelerden oluştuğunu görüyoruz;

“1920-1923 %15 1927-1935 % 19
1923-1927 %20 1935-1939 %19”¹¹

burada söz konusu olan bir tür asker kökenli-politikacı tipidir ki, kaynağı Meşrutiyetin silahlı entelektüel diye tanımlanabilecek subayına dayanır. Silahlı entelektüellikten gelme asker-politikacının en başarılı örneği ise tahmin edileceği üzere M. Kemal Paşa’dır.¹² Cumhuriyet başında asker kökenli M. Kemal ve teamül haline gelen bazı bakanlıkların (savunma, bayındır ve ulaştırma) da asker kökenli kişilerce doldurulması, demokrasinin zaafı olarak görülmemiş, bilakis kimilerince batı demokrasilerini kuran sermaye ve işçi sınıfı Türkiye’de olmadığı için, Cumhuriyetin kuruluşundan neredeyse günümüze kadar, bu çağdaş sınıfların demokrasiyi koruma ve geliştirme görevini askerlerin üstlendiği¹³ tezi öne sürülmüştür.

İlk sivil Cumhurbaşkanı Cumhuriyetin ilanından ancak 70 yıl sonra seçebilen bir ülkenin, Atatürkçülüğün ve rejimi kollamak ve korumak görevinin bekçisinin ordu olduğu inancı kabul görmüştür. Türk ordusunun yapısı, işleyiş şekli ve görevleri anayasada ve ilgili yasalarda açıkça belirlenmiştir: Bu yasal çerçeveye göre Türk ordusu, ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve ulusun birik ve beraberliğine göz dikmiş her türlü düşmana karşı savaşım vermekle yükümlüdür. Bu düşmanlar yalnızca dış güçlerle sınırlı olmayıp, iç güçleri de kapsar.¹⁴ Cumhurbaşkanlığı makamına da askeri şeflerin geçmesi ile bu yoldan yeni sivil yönetimde devletin en saygın makamını elde tutmanın sağladığı güvence içinde yaşarken, politikacılar

¹⁰ KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset*, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 46

¹¹ KOÇAK, a.g.e., s.141

¹² ÖZDEMİR, Hikmet, *Ordunun Olağandışı Rolü*, İz yayıncılık, İstanbul 1994, s. 98

¹³ KONGAR, Emre, *Asker-Siyaset ilişkilerinde Unutulan Noktalar*, www.kongar.org

¹⁴ ARSLAN, Ali, *Modern Türk Askeri Elitlerinin Oluşumu ve Ordu Din, İdeoloji ve Siyaset İlişkisi*, www.stradigma.com (aylık strateji ve analiz e-dergisi), Ekim 2003, sayı: 9

da, ordu kışlasına çekilirken mümkün olabilecek dalgalanmalara karşı bir paratonere kavuşuyorlar.¹⁵ İlk Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de tek parti yönetiminin gücü altında idare olunan ülkenin ordusunun bu seçime dahil olması hem o yerin statüsü olarak hem de kısmen çıkar ilişkileri içinde gelişmiştir. Ama sivil iradenin hesaba katılmadığı ortadadır ve bu dönemde bir askeri okul da bir öğretmenin sözleri manidardır. “Çocuklar askeri şerefimizin kıymetini biliniz; yeni cumhurreisimizi seçen, başta Mareşal olmak üzere birkaç kumandandır, derken bir gerçeği teslim etmekteydi. Fakat asıl önemlisi, bir öğrencinin efendim, Büyük Millet Meclisi seçmedi mi? diye sorması üzerine öğretmenin yanıtıdır: O, işin formalitesidir. Kumandanlar razı olmasaydı, o başıbozukların cumhurreisi seçmek hadlerine mi düşmüş”¹⁶

Tek parti döneminde rejimi kollama ve koruma görevini parti ile eşgüdümlü olarak yürüten ordu (burada kısmen totaliter-nüfuz edici modeli görebiliyoruz), çok partili hayata geçildikten sonra, DP’nin iktidarı ele geçirmesi ile bünyesinde rahatsızlıklar görünmeye başlamıştır. Bu durumu erken fark eden Menderes, üst düzey subayların bir kısmını emekliye sevk etmiştir. İsmet İnönü’den de yeterince destek bulamayınca, rahatsızlıklarını bir süre sineye çekmek zorunda kalmışlardır.

27 Mayıs Darbesi (seçimden darağacına giden yol...)

Yaklaşık on yıldır halkın seçimi ile hükümet eden DP iktidarı, kendisini hiç içine sindirememiş ordu tarafından¹⁷, 27 Mayıs 1960’ta Türk siyasi tarihinin en önemli hadiselerinden biriyle ve alışkanlık yapacak olan bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihten itibaren Türk demokrasininin almış olduğu yara henüz iyileştirilmemiştir. Sandık yoluyla iktidarı değiştiren halk seçtiği kadroların silah gücüyle iktidardan alaşağı edilmesinin önüne geçememekte hatta meşru iktidarı devirenlere destek verebilmektedir. Türk halkının demokrasiyi ilkesel düzeyde benimsemi ve buna uygun davranma konusunda yüksek başarı gösterdiği ve güzel örnekler verip vermediği hep tartışma konusu olmaktadır.¹⁸ Halkın tepkisi bu şekilde gelişirken, aydınlardan da çok net karşı tavırlar gelmemiş, üstelik meşrulaştırma çabaları gözükmemiştir. Halkın tercihine, demokrasiye karşı yapılan bu hareket, sivillerin

¹⁵ ÖZDEMİR, a.g.e., s.153

¹⁶ ÖZDEMİR, a.g.e., s. 101

¹⁷ DURSUN, a.g.e., s.63

¹⁸ DURSUN, Davut, *27 Mayıs Darbesi*, Şehir yayınları, İstanbul 2001, s. 12

demokrasiyi rafa kaldırma teşebbüslerini engellemek için yapılmış¹⁹, bilakis ülkenin ilerlemesinde gelişme olarak gösteriliyordu. 27 Mayıs, Cumhuriyet’in kuruluş dönemini anımsatıyordu: Toplum, toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçler sonunda sağlayamadığı gelişmeler aşamasına, tepeden inme bir yöntemle sıçratılıyordu. Cumhuriyet, feodal bir toplumda, endüstriyel bir toplumun üst kurumlarını kurmuştu. 27 Mayıs ise henüz kapitalistleşmesini tamamlayamamış bir toplumda, onun bir ileri aşaması olan Sosyal Refah Devleti (laik ve demokratik sosyal hukuk devleti) modelini kuruyordu.²⁰ 27 Mayıs’ın bir başka sonucu, ordunun iktidar üzerinde etkisi 1960 öncesine göre 1961 sonrasında kurumsallaşmış ve bu durum bir kısım sivil ve askeri çevreyi tatmin etmiştir. Kurumsallaşmış etkinin 1965’ten itibaren geçerlilik kazanması, bir başka deyişle tüm politik gruplarca kabullenilmesi, demokratik rejime müdahale etmeme fikrini pekiştirmiştir.²¹

Bir ilk olması hasebi ile 27 Mayıs darbesi, hem sivillerde hem de askeri sınıf içinde kafa karışıklarına neden olmuştur. Bazı subayların tasfiyesi, bazılarının idama mahkûm edilmesi ordu içinde çokça dile getirilen hiyerarşinin sağlam olmadığına göstergesidir. Darbeyi yapan subayların bir programa sahip olmamış olmaları da demokrasiyi korumak adına yapılan bu hareketin geçersizliğini ortaya koymaktadır. Fakat bu hareketin bir istisna teşkil etmeyeceği, henüz sivil zihniyete sahip olmamış siyasetçiler, aydınlar ve basın yoluyla da telkin edilmiştir. “Bu nedenle güncel sorun, inanılan ‘doğru’nun gerçekleştirilmesidir. Halk, 1960 Darbesi’nin de kanıtladığı gibi, siyasal gelişmelere karşı kayıtsız olduğuna göre, etkilenmesi gereken güç Türkiye’de tüm gelişmelerde etkin olan ordudur. Bu anlayışla olaylara yaklaşıldığında, demokratik yöntemle toplumsal değişim düşüncesi önemini kaybetmektedir. Orduyu etkilemek için gösterilen çabaları yazılı basınla destekleme gereğinin duyulması, Türkiye’de öteden beri varolan, orduyu göreve davet etme eğilimini güçlendirmiştir.”²²

27 Mayıs 1960 ihtilali ile iki önemli olay gerçekleşmiş ve bu tarihten itibaren ordu-siyaset ilişkilerinin kurumsallaşmasında iki önemli etken olagelmıştır. Bu iki gelişmenin ilki; Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanı’yla ilişkilerinin 1944’ten önceki haline geri götürülmesi, diğer bir deyişle askeri otoritenin başbakana bağlanması, ona karşı sorumlu

¹⁹ KONGAR, a.g.m., I/m.7

²⁰ KONGAR, a.g.m., III/m.21

²¹ KAYALI, a.g.e., s. 146

²² KAYALI, a.g.e., s. 166

tutulmasıdır. İkinci önemli gelişme Milli Güvenlik Kurulu’nun oluşturulması ve bir anayasal organ haline getirilmesidir.²³ 1961 tarih ve 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yasasındaki düzenlemeyle (Md.35-Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır²⁴) de zaten var olan bir yetki, oluşturulan Milli Güvenli Kurulu mekanizmasıyla rejimi korumak kollamak görevi olağandışı hallerden olağan hale getirilmiştir. Bu konuda bir MGK toplantısında nelerin konuşulduğuna dikkatimizi çekersek, Kurulun neler ile ilgilendiği ve hangilerinin kapsamına girdiğini daha net bir şekilde görürüz. Gündemdeki maddelerden birisi Anayasa değişikliği ile ilgilidir. Tamamen meclisin iradesinde olan Anayasa değişiklikleri, MGK asker kanadının tekrar gözden geçirilmesi ‘tavsiyesi !’ ile paket bekletilmeye alınmıştır.²⁵ Diğer maddeler; Telekom, irtica ile mücadele, görsel ve yazılı basının 24 saat izlenmesi, Anayasanın temel niteliklerinin korunması amacıyla Cumhuriyet başsavcılıklarının dikkatlerinin çekilmesi, sivil toplum örgütlerinin kontrolü ve paradoksal şekilde devletin resmi okullarına olan talebin azalması ile rejimi korumak ve kollamak görevinin iyi bir şekilde yerine getirildiğine karşı övünmek*, bir MGK toplantısında görüşülenlerdir. Dikkat edilirse askeri hiçbir mesele görüşülmediği gibi, dış politikaya ilişkin de herhangi bir gündem maddesi bulunmamaktadır. Özdağ’ın güzel bir tabiri ile bu ‘ordunun siyaset iktidara ‘örtülü ortaklığı’dır ve Anayasal güvence altına alınmıştır.²⁶

12 Mart Muhtırası (ordu bağımsızlaşıyor...)

Türk demokrasisi sadece 27 Mayıs ve oluşturulan MGK ile yara almakla kalmamış, her on yılda bir yinelenen darbe geleneğine kavuşmuştur. Bu tür kriz anlarında asker sivilin, kurum olarak ordu parlamentonun yerine geçmektedir.²⁷ 12 Mart bunalımı Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet komutanlarının imzaladıkları bir muhtırayı, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanına vermeleri ile olmuştur. 12 Mart süreci içerisinde orduya darbe yapmaya sevk eden siviller

²³ BAYRAMOĞLU, Ali, a.g.m., s. 36

²⁴ ÖZDEMİR, Hikmet, *Asker ve Rejim*, İz yayıncılık, İstanbul 1993, s. 232

²⁵ ERDOĞAN, Mustafa, *MGK, Asker ve Siyaset*, Liberal Düşünce Topluluğu, www.liberal-dt.org.tr, 2001

* Bu maddeler Mustafa Erdoğan’ın 25.dipnottaki yazısından alınmıştır.

²⁶ KOÇAK, a.g.e., s. 156

²⁷ ÖZDEMİR, a.g.e., s. 211

olmuştur. İktidardaki siyasal partiye karşın kendi siyasal temsilciliğini kuramayanlar, kolay yolu seçip provokasyonlara girişmişler, caddelerde gençleri ‘ordu-gençlik elele’ sloganıyla kıskırtmışlardır. Muhtıra esnasında iktidarda olan AP ve lideri Demirel’in istifasından sonra Nihat Erim, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece kendine özgü bir ‘partiler üstü hükümet’ modeli getirmiştir. 12 Mart döneminde, diğer doğrudan müdahalelerden farklı bir durum gözlemlenmektedir. Ordu, temsilcileri vasıtasıyla sivil elitlerle birlikte ülkeyi yönetmeyi kabul etmektedir. Daha önceki dönemlerin ülkeyi tek başına yönetmek arzusundaki kurumu, şimdi iktidarı paylaşmak zorunluluğunu duymaktadır. Bu aynı zamanda, ordunun sivil aydınlarla uyumlu olmadığını da göstermektedir. Bir başka deyişle, ordu önceki dönemlerin aksine, uyum içinde çalışacağı bir sivil aydın grubunun ülke içinde bulunmadığı düşüncesindedir.²⁸

12 Mart müdahalesi sonucunda da üç önemli gelişme askerleri sivil alandan daha fazla bağımsızlaştırıcı bir etken olmuştur. Bu üç etkenden birincisi, askeri yargı sivil yargı aleyhine genişlemiştir. İkincisi; bir anayasa değişikliği ile Milli Güvenlik Kurulu’nun işlevi ve temsili ağırlığı arttırılmıştır. Üçüncüsü, Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının aleni şekilde denetlenmesi sona erdirilmiş ve bu denetlemenin usullerinin ‘milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenmesi’ öngörülmüştür.²⁹ 27 Mayıs 1960 darbesiyle ordunun sivil siyasal alana müdahalesini arttıran gelişmeler görünürken, 12 Mart 1971 muhtırası ile de ordu kendini daha bir bağımsızlaştırmış ve dokunulmazlığını arttırmıştır.

12 Eylül 1980 (bir sağdan bir soldan...)

12 Eylül 1980’e geldiğimizde, üçüncü on yıllık süreç dolmuş ve Türk silahlı kuvvetleri, TSK İç Hizmet yönetmeliğindeki rejimi kollamak ve korumak maddesini kendisine şiar edinerek müdahalede bulunmuştur. Sivil hayata, siyasete ve parlamentoya yapılan bu sert müdahale, üçüncü dünya ülkelerinde sıkça gördüğümüz art arda gelen darbeleri anımsatmakta ve demokrasi yolunda gelişmesi beklenen Türkiye’yi bu kategoriye sokmaktadır. Rejimi korumak görevini kendine üstlenen ordunun, bu rejimin kurulmasında baş mimarlardan olan M. Kemal

²⁸ KAYALI, a.g.e., s. 188

²⁹ BAYRAMOĞLU, a.g.m., s. 38

Atatürk’ün çizmiş olduğu muasır medeniyetler seviyesinden geriye doğru seyir izlemesi dikkate değerdir. Ülkenin içinde bulunduğu durum çok iyi olmasa da, tekrar demokratik değerlerin kurulacağına ya da demokrasiye döneleceğine dair beyanatlar olsa da, bu dönüş sürecinde devamlı demokrasi içersinde özgürlüklerin kısıtlandığını görüyoruz. Darbe kurullarında yapılan Anayasaların, danışma kurullarında görüşülmesi ve asker gözetiminden geçmesi Anayasanın meşruluğunu tartışılır hale getirmiştir. 1982 Anayasası bu bağlamda kişiye özel Anayasa gibidir ve değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. 1982 Anayasası bireyin ve toplumun, zihni, kültürel, siyasi faaliyetlerini kodlanmaya soyunan ve devleti kutsal sayan, düşünce suçlarını meşru kılan, bilim ve sanat özgürlüğünü kurallara, koşullara tabi kılan, özetle askeri otoritenin topluma, bireye ve siyasete bakışının altını çizen bir uygulamadır.³⁰ Halkın da mecburi olarak Anayasa kabulüne yönlendirilmesi olayın ayrı bir mizahi yönüdür.

27 Mayıs’tan 12 Eylül’e uzanan süreçte askerlerin hukuksal planda oluşturdukları ‘çıkış garantilerini’ beş grupta toplamak mümkündür:

- 1) Vesayet yetkisi
- 2) Mahfuz alanlar
- 3) Seçim sürecinin yönlendirilmesi
- 4) Askeri yönetime ait tasarrufların geri alınamaması ya da iptal edilmesi
- 5) Af ve bağışıklık yasaları³¹

28 Şubat Süreci (*post-modern darbe...*)

90’lı yıllara gelindiğinde dünya yüzeyinde kapitalizmin karşılığı olarak görülen komünizm ve ikili kutbun bir diğer ucunu temsil eden Sovyet Rusya çökmüştür. Bu bağlamda küresel sistemde Batının üstün değerleri olan Demokrasi, İnsan Hakları çevre ülkelere ihraç edilmeye başlanmıştır. Türkiye’nin de bu durumdan etkilenmemesi kaçınılmazdır. 1983 yılında yönetimi sivillere bırakan- daha doğru bir ifadeyle sivilleri tercih eden halk- MBK sonrasında Turgut Özal yılları başlamıştır. Ülkeyi tamamen dışarıya açma amacında olan Özal, kısmen bunu başarmıştır. İki dönem üst üste başbakan seçildikten sonra yetmiş yıllık Cumhuriyet

³⁰ BAYRAMOĞLU, a.g.m., s. 40

³¹ KOÇAK, a.g.e., s. 174

tarihinde ilk defa sivil Cumhurbaşkanı olarak da seçilebilmiştir. Halkın büyük teveccühünü kazanarak meclis aritmetiğinin çoğunluğunu oluşturan milletvekilleri ile siyaset alana güç getirdiğini söyleyebiliriz. Sivil Cumhurbaşkanının, şortuyla teftişte bulunması, anlaşmazlık – dış politika konusunda- sonucu istifasını veren Genelkurmay başkanı, gelenekselleşmiş ilişkilerde ilkler olmuştur. Bu dönem ve sonrasındaki birkaç yıl, ordunun modern demokrasilerde olan asli vazifesini yerine getireceğine dair umutlar belirmiştir.

Fakat 1997, 28 Şubat’ına geldiğimizde ordunun tekrar siyaset üzerinde etkin olduğu sürecinin başladığını gördük. O dönemde askeri elitin, tıpkı DP gibi istemediği RP, iktidar ortağı olmuş ve rahatsızlık doğurmuştur. Bu süreç 27 Mayıs süreci gibi anlık bir hadise gibi gözükmemiş, kamuoyunda ön hazırlıkları yapılmıştır. Bu bir anlamda meşruiyet çalışması olmuştur. RP’ni iktidardan uzaklaştırmak için çeşitli yollara başvurulmuştur. Bu dönemin zihinlerde kalan uygulamaları; basın mensubu kişilerin kullanılarak yine basın mensuplarına karşı ‘andıç’lama, bağımsız olduğuna inandığımız Yargıtay mensuplarının ve bilimsel değerleri ön planda tutması gereken bilim adamlarının brifinglere katılması, diğer darbelerden farklı olarak psikolojik harekâtın bizzat asker tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu süreçte irtica ile mücadele amacıyla yayımlanan ve irticai kurumların isimleri verildiğinde, köfteci salonundan bakkala kadar fişleme yapıldığını, görevlerinin daha farklı olduğunu bildiğimiz kurumun bu dokümanları bizi şaşırtmıştır. Post modern darbe olarak tanımlanan 28 Şubat sürecinin, adından da anlaşılacağı gibi bir süreç olduğu ve bin yıl süreceği defaatle vurgulanmış, tanımlaması tam yapılamayan ve müphem bırakılan irtica ile mücadelede, rejimi kollamak ve korumak görevi olan ordunun kendi inisiyatifini kullanacağı anlaşılmaktadır. Bu durum ordunun iç politikaya ve dolaylı olarak ta siyasete müdahale edeceğinin göstergesidir. Bu dönemde siyaset yapmayı unutup, kendi çıkarları ile uğraşan siyasal partiler iyi bir sınav vermemişler, ülkenin siyasetten arınmasına ve depolitizasyon sürecinin yaşanmasına neden olmuşlardır. Daha önceki darbelerde olduğu gibi bu süreçte de medya dünyasından, aydınlardan ve hukukçulardan destek almışlardır. Bunun son örneklerinden bir tanesi, YÖK reformunu protesto için yürüyen akademisyenlerin ‘ordu göreve’ pankartlarını taşımalarıydı. Küresel demokratik değerlerin yaygınlaştığını bildiğimiz ve AB yolunda özgürlükleri arttıracığını, kuvvetler ayrılığı ilkesine sahip olacağını düşündüğümüz dönemde siyasetin böyle bir darbe yemesi ve bu darbeye de desteğini esirgemeyen aydınlar, sivil toplum örgütleri! umudumuzu yitirmemize neden olmuşlardır. Özdemir’in de vurgusuyla; Ordu,

savunma görevlerinin kapsamını geniş tutan bir anlayış adına, doğrudan askeri olmayan alanlarda karar alma sürecine katılma eğilimini benimsemişse ve meşru otoriteleri yerinden etmeden sivil/asker ilişkisini tersine çevirerek iktidarı kontrolü altında tutabiliyorsa, demokrasi adına tuhaf bir durum yaşanıyor demektir.³²

27 Nisan e-Muhtırası (e-devletten e-muhtıraya...)

Tarihler Mayıs 2006’yı gösterdiğinde, yakın tarihteki olayları hatırlayanlar 2007’nin gelebileceğini öngörüyorlardı. Yine bu tarihten on yıl önce başlayan, toplumun sinir uçları ile oynayan vakaların benzerlerinin yaşandığı süreç, Türkiye’yi yeni bir maceraya sürüklemek isteyenlerin olduğunun işaretiydi.

Yine bir Mayıs günü, Cumhuriyetçi Kemalist ideoloji tarafından temsiliyeti yüksek bir gazeteye, peş peşe fünyesi çekilmemiş bombalar atılması ve üçüncüsünün bir şekilde patlatılması, hemen ardından yüksek yargı organlarından Danıştay’ın içine kadar girerek, o günlerde tartışmalı bir karara imza atan daireye saldırı düzenlenmesi ve tabi ki suçlunun hemen ilanı – aslında bu tür vakalarda suçlu hep malum-u ilam -, ermeni asıllı bir gazetecinin öldürülmesi, peş peşe gelen şehit cenazeleri ve hükümet protestoları, Yargıtay başsavcısının Cumhurbaşkanlığı seçimi için 367 gerekliliği konusunda beyanı. Bütün bunlar Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine girmiş olan Türkiye’de yaşanıyor iken zihinlerini zorlayanlar için tanıdık birer vaka olarak gözlerinin önünden şerit gibi geçmektedir.

28 Şubat sürecinin bin yıllık sürecek olması ile bundan önceki darbelerden farklı olarak ara rejimin sürekli hal alması endişesi ve bu sebeple ordunun toplum nezdindeki meşruiyetinin tartışıldığı dönemde, 27 Nisan e-muhtırası yaşandı.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de internet ve bilgisayar kullanımının artması ve e-devlet uygulamalarının yaygınlık kazanması sürecinde, Genelkurmay Başkanlığı kendi internet sitesinde Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili ve son dönem Türkiye’deki irticai faaliyetler hakkındaki rahatsızlığını dile getiren bir bildiri yayınladı. Bu bildiri e-muhtıra olarak adlandırıldı ve yeni bir dönemi tetikledi. Bildirinin 367 konusunun Anayasa Mahkemesinde görüşülmesine devam edilen itirazı da etkilemeye dönük olduğu gayet açıktı. Fakat bu sefer

³² ÖZDEMİR, a.g.e., s.25

farklı oldu ve AK Parti hükümeti aynı sertlikte karşılık verdi. Genelkurmayın hükümete, başbakanlığa bağlı bir kurum olduğundan ve kendi görev alanı ile ilgili hükümet tarafından izin verilirse açıklama yapabileceği şeklinde özetlenebilecek sivil yanıt, karşılıklı cevaplaşmanın devam etmemesi ile de orduyu kendi alanında sınırladı.

Anayasa Mahkemesinin 367’yi onaması ve hükümetin Cumhurbaşkanı adayının adaylığını geri çekmesi ve erken seçim kararı alınması, bir önceki seçimden aldığı oy oranını arttırarak yüzde 47 ile tekrar tek başına iktidara gelmesi, e-muhtıraya bir cevap olarak algılanabilirse de asıl olanın halkın iradesinin kendi tercihinin yansıdığı ve Türkiye’nin artık normalleşmek isteği olduğu şeklinde okumak süreci tahlil açısından daha sağlıklı gözükmektedir.

Sonuç

Bütün bu tarihi süreci izlediğimizde/incelediğimizde, ordunun siyasete genel olarak çok net bir şekilde müdahalede ya da katılımda bulunduğunu gözlemliyoruz. Bu katılma, bazen sert bir müdahale ile olabilmekle birlikte, bazen de yumuşak geçişler şeklinde kendini göstermektedir. Peygamber ocağı ya da ‘ordumuz gözbebeğimiz’ sevgi anlayışları muhakkak muhafaza edilebilir, ya da herhangi bir giyside ‘asker botu’ vs.. gibi ve kamuoyu yoklamalarında güven sıralamasında birinci olarak yer alan ordu, bütün bu sevgileri hakkettiği gibi, bu sevgiyi kendisine veren ülke insanlarının menfaatlerini koruma anlayışını, bu halka karşı oluşacak olan güven ile sağlayabilir. Anayasasında kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş bir ülkenin insanlarının, kendi temsilcilerine olan kendi temsilcileri olanlara güvenini korumak ve ancak kendi seçtiği kişilerin kendisine vekalet edebileceği bilincinde olması gerekir. Halkın oyu ile gelmiş bir iktidarın, yine halkın tercihi ile değiştirilmesi mümkün olmalıdır. Halka hiçbir zaman için güven duymayan ve halkın seçtiği insanların yapacakları icraatlardan rahatsız olan jakoben anlayıştakilerin, orduyu göreve çağırmaları kendi halkına ve ülkesine karşı bir siyaset ve düşünce üretememe acizliğidir.

Türklerin varlıkları ile başlattığımız ordu millet anlayışından, daha sonraları Osmanlı yapısı ile devam eden Asker Devlet portresi ve nihayetinde askeri bürokrasinin, kurulmasında birincil öncelik olduğu Cumhuriyet Türkiye’si ile devam eden tarihi süreç; hep bize iç içe geçmiş ilişkilerin göstergesi olarak yansımıştır ve öyle de olmuştur. Fakat değişen modern yönetim anlayışları ile halkın yönetime katılması, kuvvetler ilişkilerinin birbirinde ayrılması ve bu ilkenin delinmemesi, ülke menfaatleri ile için daha yararlı olduğu yaşanan tecrübelerle görülmüştür.

2007 e-muhtırasına sivil iradenin tavrı, 2010 referandumunun yüksek oy oranı (yüzde 68) ile kabulü, 2011 yılında demokrat görünümlü bir Genelkurmay Başkanının göreve gelmesi ve takip eden süreçte siyaseti ilgilendiren konulardan ısrarla uzak durması, iktidar üzerinde askeri vesayetin son bulduğu konusunda umut vermektedir. TSK’nın bugün gösterdiği davranış ve tutum belirsizliğini aştığı ve konumunu içselleştirdiği şeklinde okunabilir. Fakat bu vesayetin yerini yenilerinin almasının önüne geçecek ve zihniyet dönüşüm paradigmasını gerçekleştirecek ‘sivil zihniyet’ öncelikli olan ihtiyacımızdır.

KAYNAKÇA

- 1- ARSLAN, Ali, Modern Türk Askeri Elitlerinin Oluşumu ve Ordu Din, İdeoloji ve Siyaset İlişkisi, www.stradigma.com (Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi), Ekim 2003, sayı: 9
- 2- BAYRAMOĞLU, Ali, Asker ve Siyaset, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002
- 3- BORA, Tanıl, Ordu ve Milliyetçilik, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002
- 4- DURSUN, Davut, Demokratikleşemeyen Türkiye, İşaret yayınları, İstanbul 1999
- 5- DURSUN, Davut, 27 Mayıs Darbesi, Şehir yayınları, İstanbul 2001
- 6- ERDOĞAN, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998
- 7- ERDOĞAN, Mustafa, MGK, Asker ve Siyaset, Liberal Düşünce Topluluğu, www.liberal-dt.org.tr, 2001
- 8- İNSEL, Ahmet, TSK’nın Konumunu Değerlendirmek, Birikim 160-161, Ağustos-Eylül 2002
- 9- KAYALI, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset, İletişim yayınları, İstanbul 2000
- 10- KISAKÜREK, F., Necip, Yeniçeri, Özbahar yayınları, İstanbul 1970
- 11- KOÇAK, Levent, Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Müdahaleler, Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi, Derleyen: Davut Dursun, Şehir yayınları, İstanbul 2001
- 12- KONGAR, Emre, Asker-Siyaset İlişkilerinde Unutulan Noktalar, www.kongar.org
- 13- ÖRS, Birsen, Geç Modernleşen Ülkelerde Ordunun Rolü: Türkiye Örneği, Yeni Türkiye, Eylül-Aralık 1998, yıl: 4 sayı: 23-24
- 14- ÖZDEMİR, Hikmet, Ordunun Olağandışı Rolü, İz yayıncılık, İstanbul 1994
- 15- ÖZDEMİR, Hikmet, Asker ve Rejim, İz yayıncılık, İstanbul 1993